

SHASHMAQOMNING PAYDO BO'LISHI VA TARIXIY ILDIZLARI

Turg'unova Muslima

Namangan davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

MUS-BU-24 guruhi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Art pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Abduraimov Sherzod Zokir o'g'li

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20215450>

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, o'zbek va tojik xalqlarining professional musiqiy merosi bo'lmish Shashmaqomning shakllanish tarixi va taraqqiyot bosqichlari ilmiy-tarixiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Shashmaqomning antik davr musiqiy an'analari, "O'n ikki maqom" tizimi bilan aloqadorligi hamda Buxoro madaniy muhitida yaxlit turkum sifatida shakllanish jarayonlari yoritilgan. Maqolada maqom tushunchasining etimologiyasi, oltita asosiy maqomning tarkibiy tuzilishi, cholg'u va aytim bo'limlarining o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z boradi. Shuningdek, o'rta asrlar Sharq musiqashunos olimlarining nazariy qarashlari va Shashmaqomning nota yozuviga ko'chirilishi bilan bog'liq tarixiy voqealar bayon etilgan. Maqola musiqashunoslar, san'atshunoslik yo'nalishi talabalari va milliy merosimizga qiziquvchi keng kitobxonlar ommasi uchun mo'ljallangan.*

***Kalit so'zlar:** Shashmaqom, maqomoti arbain, O'n ikki maqom, Buxoro maqomlari, cholg'u bo'limi, aytim bo'limi, Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh, Iroq, musiqiy meros, madaniy taraqqiyot.*

O'zbek xalqining ma'naviy olamini, uning falsafiy dunyoqarashi va badiiy tafakkurini o'zida mujassam etgan eng yuksak san'at namunasi, shubhasiz, Shashmaqomdir. Shashmaqom — "olti maqom" degan ma'noni anglatib, u asrlar davomida shakllangan murakkab va mukammal musiqiy turkumdir. Ushbu san'at durdonasining paydo bo'lish tarixi insoniyat tamaddunining eng qadimgi davrlariga, Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy udumlari va musiqiy an'alariga borib taqaladi. Shashmaqomning ildizlarini o'rganishda biz antik davr va ilk o'rta asrlardagi "Xusravoniy", "Doston" kabi musiqiy janrlarni yodga olishimiz lozim. Islom renessansi davrida Sharq musiqashunosligi yuksak cho'qqiga chiqdi va Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdurahmon Jomiy kabi allomalar musiqaning nazariy asoslarini yaratdilar. Aynan mana shu ilmiy poydevorda "O'n ikki maqom" (Duvozdahmaqom) tizimi shakllandi. XIV-XV asrlarga kelib, Temuriylar davri madaniy

yuksalishi maqom san'atining yanada sayqallanishiga xizmat qildi. Biroq, bugungi biz biladigan Shashmaqom ko'rinishi aynan Buxoro madaniy muhitida, XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asrning boshlarida yakuniy shaklga keldi.

Shashmaqomning shakllanishida "O'n ikki maqom" tizimidagi kuylarning saralanishi va yangicha tizimga solinishi asosiy rol o'ynadi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Buxoro amirligi davrida saroy musiqachilari va xalq ustalari o'zaro hamkorlikda mavjud boy musiqiy materialni oltita yirik turkumga — Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq maqomlariga birlashtirdilar. Har bir maqom o'ziga xos tonallik, parda tizimi va hissiy holatga ega bo'lib, inson ruhiyatining turli qirralarini ifodalaydi. Masalan, Buzruk maqomi o'zining ulug'vorligi va vazminligi bilan ajralib tursa, Navo maqomi lirik va falsafiy mushohadaga chorlaydi. Shashmaqomning paydo bo'lishi shunchaki kuylar to'plami emas, balki koinot, inson va ilohiy ishq o'rtasidagi bog'liqlikni musiqa tili bilan tushuntirishga bo'lgan urinishdir. Ushbu jarayonda tasavvuf falsafasining ta'siri ham juda katta bo'lgan, chunki maqomlarning matn asosi sifatida mumtoz adabiyotimiz namoyandalari — Alisher Navoiy, Hofiz Sheroziy, Jomiy, Fuzuliy va Bedil g'azallaridan foydalanilgan.

Shashmaqomning tarkibiy tuzilishi uning paydo bo'lish jarayonida qat'iy qonuniyatlarga bo'ysundirilgan. Har bir maqom ikki yirik qismdan: Mushkilot (cholg'u bo'limi) va Nasr (aytim bo'limi)dan iboratdir. Mushkilot bo'limi asosan tanbur, dutor, nay, g'ijjak va doira jo'rligida ijro etiladigan cholg'u kuylaridan tashkil topgan bo'lib, ular Tasnif, Tarje, Gardun, Muhammas va Saqil kabi qismlarni o'z ichiga oladi. Nasr bo'limi esa yanada murakkab bo'lib, u Shuba deb ataladigan aytim yo'llaridan iborat. Maqomning paydo bo'lish davrida ushbu qismlar ma'lum bir mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirilgan bo'lib, bu tinglovchini bosqichma-bosqich hissiy yuksaklikka olib chiqishga xizmat qiladi. Shashmaqomning yuzaga kelishi xalq musiqasi bilan professional "ustozona" musiqa o'rtasidagi oltin ko'prikdir. U o'zida xalq qo'shiqlari, doston yo'llari va diniy marosim kuylarining eng sara unsurlarini jamlagan.

XVIII-XIX asrlarda Buxoroda shakllangan ushbu turkum o'sha davrning eng yuksak intellektual va estetik talablariga javob bergan. Shashmaqomning "paydo bo'lishi" tushunchasi ostida biz ko'p asrlik tajribalarning sintezini tushunishimiz kerak. Uni yaratishda nafaqat ijrochilar, balki shoirlar, faylasuflar va hatto matematiklar ham bilvosita ishtirok etganlar. Chunki maqomlarning ritmik asoslari (usullari) va parda tuzilishi aniq matematik hisob-kitoblarga tayanadi. XIX asr oxirida Shashmaqomning nota yozuvi bo'lmagan davrda, uni asrash va kelajak avlodga yetkazishda tanbur

chiziqlari (Nishoniy yozuvi) muhim o'rin tutgan. Keyinchalik, XX asr boshlarida Viktor Uspenskiy tomonidan Shashmaqomning ilk bor notaga olingani ushbu san'atning jahon madaniyati mulkiga aylanishida katta burilish bo'ldi. Bu davrda Yunus Rajabiy kabi buyuk ustozlar Shashmaqomni qayta tiklash, uning yo'qolib borayotgan qismlarini yig'ish va mukammal nota nashrlarini yaratish ustida ulkan ishlarni amalga oshirdilar.

Shashmaqomning kelib chiqish geografiyasi ham qiziqarlidir. Garchi u Buxoroda markazlashgan bo'lsa-da, uning ta'sir doirasi Xiva (Xorazm maqomlari), Qo'qon (Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari) va Samarqand kabi yirik madaniy markazlarni qamrab olgan. Har bir hudud Shashmaqomga o'zining mahalliy ranglarini qo'shgan, lekin uning oltita asosiy maqomdan iborat fundamental ustuni o'zgarmay qolgan. Bu esa Shashmaqomning naqadar mustahkam va hayotiy tizim ekanligini ko'rsatadi. Bugungi kunda Shashmaqom **YUNESKO** tomonidan insoniyatning nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan. Bu e'tirof ushbu san'atning nafaqat bir millat, balki butun bashariyat uchun qadrli ekanligidan dalolat beradi. Shashmaqomning paydo bo'lishi haqida gapirganda, uning dinamik rivojlanishini ham unutmazlik kerak. U qotib qolgan dogma emas, balki doimiy rivojlanishdagi jonli san'atdir. Har bir yangi avlod ijrochilari Shashmaqomning qadimiy an'analarini saqlab qolgan holda, unga o'zlarining yangicha talqinlarini va mahoratlarini olib kirmoqdalar.

Shashmaqom — bu o'zbek xalqining tarixi, taqdiri va ruhiyatidir. Uning paydo bo'lishi xalqimizning uzoq davom etgan madaniy taraqqiyoti natijasidir. Maqom kuylari ostida biz ajdodlarimizning hayotiy hikmatini, ularning go'zallikka bo'lgan tashnaligini va ilohiy haqiqatga intilishini his qilamiz. Shashmaqomning har bir pardasi, har bir nolasi ortida katta bir falsafiy olam yotibdi. Uni o'rganish va tushunish uchun kishidan nafaqat musiqiy bilim, balki yuksak ma'naviy tayyorgarlik ham talab etiladi. Shashmaqomning paydo bo'lish jarayoni shuni ko'rsatadiki, haqiqiy san'at asari hech qachon tasodifan yuzaga kelmaydi; u millatning asriy orzulari va intellektual salohiyatining mahsulidir. Biz ushbu bebaho merosni ko'z qorachig'idek asrashimiz va uning tub mohiyatini kelajak avlodlarga yetkazishimiz shart.

Shashmaqom — o'zbek va tojik xalqlarining umumiy faxri bo'lib, Markaziy Osiyo musiqiy madaniyatining cho'qqisidir. Uning paydo bo'lishi o'rta asrlar Sharqining ilmiy va badiiy tafakkuri mahsuli bo'lib, asrlar davomida xalqimizning ma'naviy ehtiyojlarini qondirib kelgan. Shashmaqomning oltita maqomi inson hayotining olti xil holati, olti xil kayfiyati va olti xil falsafiy

qarashidir. Bugungi kunda Shashmaqomning ilmiy asoslarini tadqiq etish, uni yosh avlodga o'rgatish va jahon miqyosida targ'ib qilish madaniy siyosatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Shashmaqom — o'tmish bilan kelajakni bog'lovchi, milliy o'zligimizni dunyoga tanituvchi sadoqatli yo'ldoshimizdir. Uning mayin sadosi yangrar ekan, xalqimizning ruhi hamisha tetik, ma'naviyati esa yuksak bo'lib qolaveradi.

Xulosa: Shashmaqomning shakllanishi va tizimga solinishi Markaziy Osiyo musiqiy tarixidagi eng muhim voqealardan biri bo'lib, u mintaqa xalqlarining professional san'atdagi yuksak mahoratini namoyish etadi. Ushbu maqolada ko'rib chiqilganidek, Shashmaqom antik davr ildizlaridan boshlanib, Buxoro madaniy muhitida o'zining mukammal ko'rinishiga ega bo'lgan. Uning tarkibidagi oltita maqom insoniyatning musiqiy merosidagi eng murakkab turkumlardan biri bo'lib, u o'zida ham nazariy, ham amaliy bilimlarni mujassam etgan. Shashmaqomning asrlar osha omon qolishi va bugungi kunda ham sevib ijro etilishi uning inson ruhiyatiga yaqinligi va falsafiy teranligi bilan bog'liqdir. Ushbu san'at durdonasini kelajakda ham asrash va uni nota yozuvlari hamda ilmiy tadqiqotlar orqali boyitib borish musiqashunoslik fanining asosiy vazifasi bo'lib qoladi. Shashmaqom — bu bizning mangu ma'naviy boyligimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Botirkhanovich, S. B. (2024). The Structure of Kashkar Rubab, And Methods of Their Execution. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN, 5(1), 19-22.
2. Shokirkhonov, B. (2026, February). DEVELOPMENT OF STUDENTS'PERFORMING AND MUSICAL ABILITIES THROUGH INSTRUMENTS. In International Conference on Social Sciences & Humanities (Vol. 2, No. 2, pp. 77-79).
3. Botirxonovich, S. B. (2025). MUSIQA NAZARIYASI FANIDAN TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISH METODIKASI. FARS International Journal of Education, Social Science & Humanities., 13(7), 139-150.
4. Toshmatov, G. U. O. (2026). Musiqa ta'limi jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 7(2), 195-201.
5. Тошматов, Ф., & Турдалиева, О. (2023). ТАЛАБАЛАРНИ МУСТАҚИЛ ИШЛАШГА ҚИЗИҚТИРИШ ОМИЛЛАРИ. Универсальная индексная библиотека Евразийского журнала академических исследований, 3(6), 162-166.

6. Olimjonovich, T. G., & Komiljanovna, D. G. (2022). The Importance of the Festival “East Songs” in the Introduction and Development of National Classical Music of the Peoples of the East. *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*, 3(6), 195-199.
7. Abduraimov, S. (2024). METHODS OF USING PRACTICAL METHODS IN MUSIC CULTURE LESSONS IN HIGH SCHOOLS. Решение социальных проблем в управлении и экономике, 3(6), 22-25.
8. Abduraimov, S. Z. (2024). MUSIQA TO ‘GARAKLARI ASOSIDA O ‘QUVCHILARDA MILLIY RUHIYAT TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI. *Inter education & global study*, (5 (1)), 44-51.
9. Erdonov, S. B., Maxmudov, A. V., Abduraimov, O. S., Allamurotov, A. L., Mavlanov, B. J., & Mamatkasimov, O. T. (2023). On Reserves of *Hippophae rhamnoides* L. Fruit on the Territory of the Zarafshan National Nature Park of Uzbekistan. *American Journal of Plant Sciences*, 14, 946-954.
10. Asrakulova, A. (2025). ECONOMIC VIEWS OF ABU NASR FORABI. *Инновационные исследования в науке*, 4(2), 65-68.
11. Nabieva, A. A. (2025). ECONOMIC THOUGHTS OF YUSUF KHOS KHOJIB. *Web of Humanities: Journal of Social Science and Humanitarian Research*, 3(2), 212-214.
12. Asrakulova, A. (2025, February). HISTORICAL-PHILOSOPHICAL AND PUBLIC ADMINISTRATION ISSUES IN NIZAMULMULK’S “SIYOSATNOMA”. In *Международная конференция академических наук (Vol. 4, No. 2, pp. 85-88)*.
13. Jurayeva, G. (2025). TALABALARNING O‘ZBEK XALQ CHOLG‘ULARIDA IJROCHILIK MAHORATLARINI OSHIRISHDA USTOZ-SHOGIRD AN‘ANALARINING O‘RNI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 2(4.3), 535538.
14. Jurayeva, G. (2024). MUSIQA FANIDA XALQ CHOLG‘ULARINI O‘RGATISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. *Universal Science Perspectives International Scientific Practical Journal*, 1(1).
15. Jo‘Rayeva, G. Z. Q. (2026). STEM yondashuvi asosida musiqa nazariyasi ta‘limini rivojlantirish yo‘llari. *Science and Education*, 7(2), 169-174.

16. Akhmedov, B. (2026, February). THE ROLE OF MUSIC IN THE FORMATION OF PERSONALITY. In International Conference on Social Sciences & Humanities (Vol. 2, No. 2, pp. 72-76).
17. Akhmedov, B. (2026, February). TECHNICAL AND EXPRESSIVE ASPECTS OF THE CONDUCTING APPARATUS. In International Conference on Social Sciences & Humanities (Vol. 2, No. 2, pp. 68-71).
18. Ahmedov, B. S. (2026). Umumta'lim maktablari musiqa darslarida musiqa tinglash jarayonining metodik asoslari. Science and Education, 7(2), 182-187.
19. Tajiboyev, E. (2025). O 'ZBEK MILLIY QADRIYATLARINING TARIXIY MEROSI VA ZAMONAVIY JAMIYATDAGI O 'RNI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 2(4.3).
20. Tajiboev, E. (2025). ORGANIZATION OF AN OUT-OF-CLASS MUSIC CLUB IN COMPREHENSIVE SECONDARY SCHOOLS. Развитие и инновации в науке, 4(2), 13-16
21. Tajiboyev, E. M. (2026). Scientific and pedagogical foundations of developing the skills of listening to national music in higher education system. Science and Education, 7(1), 1038-1043.
22. Usmonjanova, G. A. Q. (2026). O 'quvchilarning STEAM ta'lim texnologiyalarini qo 'llash asosida muammolarni yechish ko 'nikmalarini rivojlantirish metodikasi. Science and Education, 7(2), 157-161.
23. Usmonjanova, G. A. Q. (2026). Musiqiy mashg 'ulotlar orqali talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi. Science and Education, 7(3), 388-391.
24. Usmonjanova, G. A. Q. (2026). Musiqa ta'limida STEM texnologiyalari va milliy musiqa integratsiyasi. Science and Education, 7(3), 392-395.
25. Odilova, G. O. (2026). Musiqa ta'limi yo 'nalishi talabalarida ritmik kompetensiyani rivojlantirishning metodik asoslari. Science and Education, 7(1), 960-965.
26. Odilova, G. (2025). MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA BOLALAR BILAN ISHLASHDA MULOQOT TEXNOLOGIYASIDA. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 2(4.3), 367-370.
27. Odilova, G. O. (2026). Musiqa ta'limi orqali bolaga emotsional yondashish tendensiyalari. Science and Education, 7(2), 162-168.
28. Gaziyeu, J. J. (2021). STYLISTIC FEATURES OF THE WORK OF FRANZ JOSEPH HAYDN. In АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ (pp. 215-217).

29. JURAKHONOVICH, G. J., & KARIMBERDIEVICH, R. K. Renewing the System of the Country and the Role and Significance of Art and Culture in Today's New Level of Modernization in Our Life. JournalNX, 6(05), 7-9.